

УДК 78.03

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-1-11>**Вікторія БОДІНА-ДЯЧОК,***orcid.org/0000-0003-3896-7519**кандидатка мистецтвознавства,**доцентка кафедри історії музики**Київської муніципальної академії музики імені Р.М. Глієра**(Київ, Україна) Vika_Bodina@ukr.net***Сюзанна ГАЛІГУЗОВА,***студентка IV курсу профілізації «Теорія музики»**Київської муніципальної академії музики імені Р.М. Глієра**(Київ, Україна) suzi666@ukr.net***БАХІВСЬКІ АЛЮЗІЇ У ТВОРЧОСТІ Ф. МЕНДЕЛЬСОНА
(НА ПРИКЛАДІ ПРЕЛЮДІЇ ТА ФУГИ E-MOLL З ОР. 35)**

У статті розглянуто феномен музики Й. С. Баха у творчій біографії Ф. Мендельсона. Творчість Й. С. Баха зіграла важливу роль у музичному становленні німецького романтика як композитора, виконавця, організатора музичного життя Німеччини 20-х – 30-х рр. XIX ст. Палітра творчого спадку Ф. Мендельсона вражає своєю широтою. Окрім творів, характерних романтичній епосі, вагоме місце в ній посідають забуті барокові жанри – твори для органу, кантати, ораторії та поліфонічний цикл 6 прелюдій та фуг для фортепіано ор. 35, який і став об'єктом уваги у даній статті. Така жанрово-стильова ситуація творчості Ф. Мендельсона, безперечно, пов'язана з музикою Й. С. Баха, яка перебувала у колі інтересів німецького романтика до кінця життя. Завдяки Ф. Мендельсону твори великого музиканта епохи бароко були врятовані від забуття та стали доступними для широкої публіки. За ініціативи Ф. Мендельсона у 1843 році біля церкви св. Фоми у Лейпцигу був встановлений перший пам'ятник його музичному кумирові.

Досліджено зв'язок прелюдії та фуги e-moll з ор. 35 Ф. Мендельсона з «Добре темперованим клавіром» і месою h-moll Й. С. Баха, окреслено оновлення старої поліфонічної форми, в якій поєдналися дві стильові традиції – бароко та романтизм. Музична форма прелюдії, особливості фактури, поривистий образ зближують її з «Пісням без слів» Ф. Мендельсона, а органічно вплетена у мелодію алюзія на тему фуги «Kyrie eleison» з меси h-moll Й. С. Баха, наповнює її новими сенсами. У масштабній фузі теж виявлено інтонації з теми «Kyrie eleison». Паралелі між опусом Ф. Мендельсона та її темами з «ДТК» на рівні фактури, гармонії, інтонації та образності засвідчують про творчі орієнтири композитора-романтика у написанні циклу.

Ключові слова: творчість Ф. Мендельсона, бахівські алюзії, стильові традиції, бароко, романтизм.

Viktoriiа BODINA-DIACHOK,*orcid.org/0000-0003-3896-7519**Candidate of Art History,**Associate Professor at the Department of Music History**R. Glier Kyiv Municipal Academy of Music**(Kyiv, Ukraine) Vika_Bodina@ukr.net***Siuzanna HALIHUZOVA,***Student of the specialization "Music theory", 4 year of study**R. Glier Kyiv Municipal Academy of Music (college)**(Kyiv, Ukraine) suzi666@ukr.net***ALLUSIONS OF J.S. BACH IN THE MUSICAL CREATION OF F. MENDELSSOHN
(ON THE EXAMPLE OF PRELUDE AND FUGUE E-MOLL OP. 35)**

The article deals with the phenomenon of the figure of Johann Sebastian Bach in the creative biography of F. Mendelssohn. The creation of J. S. Bach played an important role in the musical development of the German Romantic as a performing musician, organizer of the musical life of Germany in the 20s – 30s and composer who turned to the forgotten forms of Baroque music. The palette of Mendelssohn's creative legacy is astonishingly broad. In addition to musical compositions characteristic of the Romantic era, the forgotten Baroque genres play an important role in it – compositions for organ, cantatas, oratorios and the polyphonic cycle of 6 preludes and fugues for piano Op. 35, which

is the subject of this article. This genre and style situation of F. Mendelssohn's creative is certainly connected with the music of Johann Sebastian Bach. Bach's music was in the German Romantic's circle of interests until the end of his life. Thanks Mendelssohn, the compositions of Johann Sebastian Bach were saved from oblivion and became available to the public. On the initiative of F. Mendelssohn, the first monument to the great creator was erected near St. Thomas Church in Leipzig in 1843.

The connection between Prelude and Fugue E-moll Op. 35 of F. Mendelssohn with "The Well-Tempered Clavier" and the Mass in B-minor of J. S. Bach has been analyzed, and the composer's renewal of the old polyphonic form has been emphasized, which combined two stylistic traditions – Baroque and Romanticism. The prelude's musical form, texture features, and impetuous image bring it closer to «Songs without Words» of F. Mendelssohn; and the allusion to the theme of the fugue «Kyrie eleison» from the Mass in B-minor of J.S. Bach, organically woven into the melody, fills the piece of music with new meanings. The great fugue also contains intonations from «Kyrie eleison» theme. The parallels between F. Mendelssohn's opus and the pieces from "The Well-Tempered Clavier" of J. S. Bach at the level of texture, harmony, intonation, and imagery demonstrate the creative guidelines of the Romantic composer in writing of the polyphonic cycle.

Key words: *the creation of F. Mendelssohn, allusions of J. S. Bach, stylistic traditions, Baroque, Romanticism.*

Постановка проблеми. Німецькі композитори Й. С. Бах та Ф. Мендельсон є представниками різних стилевих епох, проте їх багато що об'єднує. Творчість Й. С. Баха зіграла важливу роль у музичному становленні Ф. Мендельсона як виконавця, організатора музичного життя Німеччини 20-х – 30-х рр. та композитора, який звертався до забутих форм барокової музики. Завдяки відродженню музичних шедеврів Й. С. Баха, чим інтенсивно займався Ф. Мендельсон все своє, на жаль, коротке життя, маємо унікальний зразок фортепіанного поліфонічного мистецтва у творчості німецького романтика – 6 прелюдій та фуг ор. 35, в яких присутня тінь музики великого кантора епохи Бароко.

Аналіз досліджень. У західноєвропейському музикознавчому просторі кількість дослідницьких робіт на теми, пов'язані з творчістю Ф. Мендельсона зростає (Largy Todd, 2003). Вивчення творів Ф. Мендельсона набирає обертів і в українському музикознавстві. Серед праць, дотичних до проблематики даної статті, назвемо магістерське дослідження М. Кравченко, яка розглядає духовний спадок композитора пізнього періоду, а саме жанрово-стильові особливості творів Ф. Мендельсона на тексти псалмів (Кравченко, 2022); статтю А. Харакоз, в якій авторка аналізує хоральну фугу з першої частини «Kirchenmusic» ор. 23 Ф. Мендельсона в аспекті поєднання у ній бахівських традицій із індивідуальним підходом композитора (Харакоз, 2017); статтю Т. Ільяшенко про традиції Ф. Мендельсона у становленні жанру мініатюри в сучасній українській музиці (Ільяшенко, 2017); роботу М. Забари щодо піаністичних поглядів Ф. Мендельсона як виконавця та засновника Лейпцизької консерваторії (Забара, 2013). Не менш важливою слід вважати книгу «Історія фортепіанного мистецтва» Н. Кашкадамової, в якій Ф. Мендельсону присвячено окремий розділ (Кашкадамова, 2006).

Мета статті дослідити зв'язок прелюдії та фуги e-moll з ор. 35 Ф. Мендельсона з «Добре тем-

перованим клавіром» та месою h-moll Й. С. Баха та шлях оновлення композитором старої поліфонічної форми, в якій поєдналися дві стильові традиції – бароко та романтизм.

Виклад основного матеріалу. Ім'я німецького композитора Фелікса Мендельсона, перш за все, асоціюється з розквітом романтичної музики – з поетичними фортепіанними мініатюрами «Пісні без слів», програмною шекспірівською увертюрою «Сон у літню ніч», знаменитим скрипковим концертом e-moll. Однак, палітра творчості композитора значно ширша, вагоме місце в ній посідають забуті жанри барокової музики – твори для органу, кантати, ораторії, 6 прелюдій та фуг для фортепіано ор. 35. Така жанрово-стильова ситуація творчості Ф. Мендельсона, безперечно, пов'язана з постаттю Й. С. Баха, музика якого постійно перебувала в колі інтересів німецького романтика. За слушною думкою дослідниці М. Кравченко, залишаючись на більш поміркованих, стриманих позиціях романтизму, Ф. Мендельсону складніше конкурувати з його сучасниками Ф. Шопеном, Р. Шуманом, Р. Вагнером, Ф. Лістом щодо яскравості новацій та глибини індивідуалізації творчих проявів. Водночас, цілісність особистості Ф. Мендельсона, його різнобічна обдарованість, надзвичайна інтенсивність професійної діяльності та значна кількість творів різних жанрів свідчать про неабияку творчу самобутність, гідну більш глибокого наукового осмислення (Кравченко, 2022; 3-4).

Любов до Й. С. Баха вклав у серце юному Ф. Мендельсону його перший вчитель з теоретичних дисциплін К. Ф. Цельтер. Цей видатний музикант, керівник берлінського Співочого товариства, був найавторитетнішим педагогом тогочасного Берліну та мав неухильну орієнтацію на вивчення творчості Й. С. Баха та Г. Ф. Генделя (Забара, 2013; 35). Вже в 9-тирічному віці Ф. Мендельсон виконував клавірні твори Й. С. Баха – інвенції, фуги, прелюдії, тренувався у написанні фуг, що сприяло розвитку його контрапунктичної майстерності

(Peyser, 1947; 10). У період музичного зростання Фелікса та його сестри Фанні дім Мендельсонів займав почесне місце серед берлінської інтелігенції, у ньому проводилися розкішні недільні концерти, на яких вперше за довгі роки прозвучав «Добре темперований клавір» Й. С. Баха (Laggy Todd, 2003; 31, 36).

У 1829 році, 20-тирічний Ф. Мендельсон, автор увертюри «Сон у літню ніч», побачив у К. Ф. Цельтера уривок бахівських «Страстей за Матвієм» та проявив велике бажання мати партитуру твору, а згодом і виконати цей масштабний шедевр. Вчитель знаходив цю затію мало реалістичною і не розділяв почуттів свого учня, що лише підбадьорило самолюбство Ф. Мендельсона, який сміливо взявся за виконання цієї задачі. Після подолання усіх труднощів «Страсті за Матвієм» вперше були виконані 11 березня 1829 році; диригував оркестром молодий Ф. Мендельсон, керував хором К. Ф. Цельтер. Успіх концерту був настільки великим, що за проханням публіки його повторили ще раз 21 березня в день народження Й. С. Баха. (Mendelssohn. Library of Congress). Так, Ф. Мендельсон раз і назавжди завоював Берлін для забутого музичного генія.

Пізніше, завдяки Ф. Мендельсону, з-під тіні виходить концерт для трьох клавирів Й. С. Баха, який композитор виконав разом із піаністами Кларою Вік та Ігнацем Мошелесом у 1835 році у Лейпцигу. Роберт Шуман у своїй газеті анонсував цей концерт так: «...Буде виконано концерт для трьох фортепіано Баха за участю нашого геніального Мендельсона-Бартольді. Для жителів Лейпцига буде цікавою зустріч з їх земляком, старим Бахом, чий дух постане перед ними у всій своїй глибокій серйозній, добродушній чарівності, вітаючи їх, і наче питаючи суворим тоном: «А як зараз справи у нашому світі мистецтв? Бачите, ось яким я був»» (Schumann Robert, 1854; 189). Слова Р. Шумана засвідчують про великий авторитет німецького романтика серед своїх сучасників. Дослідниця М. Кравченко наголошує на дружбі двох музикантів: «Шуман був присутнім на першому концерті Мендельсона у Гевандхаузі 4 жовтня 1835 року. Також, у той період, коли Мендельсон проживав у Лейпцигу, композитори проводили багато часу разом, «майже щоденно зустрічались в одному й тому ж ресторані на Флейгерштрассе, де за обіднім столом жваво обмінювались планами, розповідали один одному про своє дитинство», часто музикували...» (Кравченко, 2022; 4). Обидва були музикантами-просвітителями своєї епохи, мали спільні погляди на стан сучасної музики і ждали змін. Якщо для Р. Шумана, засновника

оригінального «Братства давидсбюндлерів», інструментом проти філістерства у мистецтві було слово і музика, то Ф. Мендельсон у цій боротьбі виступав, перш за все, як виконавець та диригент.

Влітку 1838 року Ф. Мендельсон продовжив сумлінно впроваджувати у музичне життя німецьких міст твори свого кумира. Гарною можливістю для цього виявилися Рейнські музичні свята у Кельні, на яких він як диригент вперше представив кантату Й. С. Баха «На вознесення Христове». У листі до комітету фестивалю від 18 січня 1838 року Ф. Мендельсон пропонував неодмінно внести до програми твори Й. С. Баха: «...Вважаю необхідним включити в програму ім'я Баха, хоча б один твір; адже настав час, щоб на цих фестивалях, де ім'я Генделя купається у блиску слави, більше не забували про іншого безсмертного майстра, який ні в чому не поступається будь-якому майстрові, а в багатьох пунктах перевершує всіх» (Mendelssohn-Bartholdy, 1863; 146). У 1840 році у період музичного сезону в Лейпцизі, Ф. Мендельсон дав органний концерт для збору коштів на встановлення пам'ятника Й. С. Баху. Ось як про це він писав у листі до матері від 10 серпня 1843 року: «У четвер я дав в церкві св. Фоми органний концерт, з коштів якого буде оплачена меморіальна дошка старому Себастьяну Баху, встановлена тут, перед школою св. Фоми. Я дав його сольо і зіграв дев'ять номерів, під кінець вільно імпровізував. Ось і вся програма. Хоча витрати і були достатньо значними, все ж залишилося близько 300 талерів, восени чи навесні я знову повторю таку штуку, и тоді можна буде поставити гарненький камінець. Правда, до цього я цілий тиждень сумлінно тренувався так, що ледве на ногах стояв і по вулиці викроковував одні тільки органні пасажі» (Mendelssohn-Bartholdy, 1863; 208). Пам'ятна стела на честь Й. С. Баха була встановлена у 1843 році біля церкви св. Фоми у Лейпцигу та вважається першим пам'ятником композитору. Відомо, що Мендельсон вніс значну суму власних коштів для його побудови (Altes Bach-Denkmal in Leipzig).

Отже, Ф. Мендельсон відкрив для себе та своїх сучасників неповторну творчість Й. С. Баха, чия репутація як геніального композитора настільки міцно утвердилася в музичній культурі, що важко уявити, що лише трохи більше півтора століття тому його музика була практично забутою. Саме завдяки Ф. Мендельсону твори німецького генія минулої епохи були врятовані від забуття, стали доступними для широкої публіки і до сьогодні вражають слухачів своєю красою. У прелюдії та фюзі e-moll №1 з ор. 35 Ф. Мендельсона спробуємо

розгадати музичні загадки німецького романтика та відчути у них химерну тінь музики Й. С. Баха.

Прелюдія e-moll Ф. Мендельсона наповнена смисловими та стильовими деталями. У ній поєднуються співучість, пристрастністість звучання з філософською глибиною образу. Музична форма

прелюдії близька «Пісням без слів» композитора – куплетна з прогашом та кодою. Подібну структуру спостерігаємо у «Піснях без слів» op. 19 № 1 E-dur, op. 85 № 1 F-dur тощо. Крім форми, є пертин на рівні фактури – арпеджованої з виразною мелодією:

Ф. Мендельсон Прелюдія e-moll з op. 35

Ф. Мендельсон «Пісня без слів» E-dur (op. 19 № 1)

Ф. Мендельсон «Пісня без слів» F-dur (op. 85 №1)

Темп *Allegro con fuoco*, широкого дихання мелодія у поєднанні з ламентозними інтонаціями, часте звучання гармонії зменшеного септакорду створюють поривистий, сповнений пристрастей образ прелюдії Ф. Мендельсона.

Надзвичайно цікавою нашою знахідкою у цій п'єсі стала алюзія на тему фуги «Kyrie eleison» з меси h-moll Й. С. Баха, так органічно вплетена

у мендельсонівську мелодію. Бахівські інтонації звучать у прелюдії двічі у кульмінаційних зонах мелодичного розвитку, містять широкі риторичні стрибки та інтонації *lamento*. Першу їхню появу спостерігаємо у 8–11 тактах, у скорботній тональності h-moll, так само, як і у Й.С. Баха. Вдруге «тема Баха» з'являються у 29–32 тактах у тональності e-moll:

Й. С. Бах Меса h-moll, тема фуги «Kyrie eleison»

Ф. Мендельсон, прелюдія e-moll з ор. 35, 8–11 такти:

Ф. Мендельсон, прелюдія e-moll з ор. 35, 29–32 такти:

Виявлена бахівська алюзія, безумовно, наповнює прелюдію Ф. Мендельсона новими сенсами та доповнює її драматичний образ молитовними пориваннями. Крім того, знаходимо й інші зв'язки

між поліфонічним циклом Ф. Мендельсона та знаменитою месою h-moll. Так, кількість прелюдій і фуг ор. 35 співпадає з кількістю частин меси (по 6 частин), друга прелюдія написана у тональності

D-dur як і хор «Gloria» з другої частини меси, третя прелюдія Мендельсона та хор № 15 «Et incarnatus» з третьої частини «Credo» теж мають спільну скорботну тональність h-moll. Таким чином, свідомо чи ні Ф. Мендельсон у своєму опусі підкреслив зв'язок з духовним твором Й. С. Баха.

Орієнтиром для написання поліфонічного циклу ор. 35 для Ф. Мендельсона став «Добре

темперований клавір». Доказом цього є виявлені паралелі між п'єсами композиторів на рівні фактури, гармонії, інтонацій та образності. Так, прелюдію e-moll Ф. Мендельсона та бахівські прелюдії № 2 c-moll та № 6 d-moll з першого тому об'єднує швидкий темп, безперервний рух шістнадцятими, арпеджована фактура або її фрагменти у перехідних розділах:

Й. С. Бах Прелюдія №2 c-moll, 1 том

Й. С. Бах Прелюдія №6 d-moll, 1 том

Дослідник Б. Яворський, який прослідкував зв'язки між збірками «ДТК» та Євангелієм, «одягає» фактуру цих прелюдій у водну стихію і пропонує такі сюжети: «Буря на озері, хода Ісуса по воді до своїх учнів» та «Євангельське диво на риболовлі» (Яворський, 1924–25). Фактура прелюдії Ф. Мендельсона також має хвилеподібні риси, а інтонаційний зв'язок мелодії з темою *Kyrie eleison* вказує на духовний підтекст п'єси. Драматизм звучання підсилюється у трьох прелюдях гармонією ЗмVII7, при чому в обох композиторів у дуже концентрованій кількості. У c-moll'ній прелюдії це 25, 27, 36, 37, 38 такти; у d-moll'ній такти – 15, 16, 17, 22, 23, 24 та 25; а з 33-х тактів прелюдії Ф. Мендельсона, у 17-ти звучить цей акорд.

Таким чином, Ф. Мендельсон створив прелюдію за законами імпровізаційної форми, заклав у неї глибокий, філософський зміст, залучивши образ бахівської теми, але і не позбавив земних почуттів, як це було звично для епохи Романтизму. Композитор наблизив «історичну дистанцію двох стилів» (термін С. Шипа) (Шип, 2023; 93). Разом барокові та романтичні «нитки» тчуть сповнений пристрастями образ прелюдії.

Цікаво, що і в масштабній фузі присутні інтонації з теми *Kyrie eleison*, а саме хід на висхідну зменшену септиму та її заповнення. У Ф. Мендельсона є мінорний і мажорний варіант цього інтонаційного комплексу, який звучить в інтермедіях:

Й. С. Бах Меса h-moll, тема фуги «Kyrie eleison»

Ф. Мендельсон Фуга e-moll, 13–15 такти

Ф. Мендельсон Фуга e-moll, 29 такт

Фуга є сюжетним продовженням прелюдії. Її драматизація відбувається у розробці та досягає свого піку у репризи. За характером, гармонічною мовою, прискоренням темпу ці два розділи подібні до фіналу сонати № 23 Л. Бетховена,

яку часто порівнюють зі стихією бурі. Проте темні хмари розвіються у наступному розділі твору під назвою «Choral», який звучить піднесено, в однойменному мажорі та в акордовому викладі:

Його змінює лаконічна кода, яка утворює «сяюче» звучання тональності E-dur. Останні два

проведення теми повертають слухача до образу поетичних мендельсонівських мелодій без слів:

Фуга Ф. Мендельсона наштовхнула нас знову звернутися до «ДТК». У результаті були виявлені спільні риси з фугами № 4 cis-moll з першого тому та №22 b-moll з дру-

гого тому. Перше, що їх об'єднує – це «символ хреста» у темах, з опорою на гармонічно напружені інтервали зм4, зм5 та на «мотиви зітхання»:

Ф. Мендельсон Фуга e-moll з op. 35

Й. С. Бах, фуга № 4 cis-moll, 1 том

Й. С. Бах, фуга № 22 b-moll, 2 том

Друга спільна риса – масштабні експресивні розробки та репризи у порівнянні з іншими бахівськими фугами. Третя – образність. Експозиції фуг Й. С. Баха молитовного характеру, на чому наголошує і дослідник Б. Яворський. Так, фуга № 4 cis-moll має зміст «Моління Христа про чашу в Гефсиманському саду», а фуга № 22 b-moll – «Ніч перед пасхальною неділею» (Яворський, 1924–25). Початок мендельсонської фуги теж зосереджений, самозаглиблений. І нарешті, у трьох фугах є вихід у просвітлене звучання – у фузі Мендельсона в хоралі та коді, у фугах Баха традиційно в останніх тактах.

Висновки. Отже, вклад Ф. Мендельсона у відродження музики Й. С. Баха у першій половині XIX ст. важко переоцінити, як і вплив музики барокового майстра на творчі задуми композитора-романтика. Прелюдія та фуга e-moll з op. 35 Ф. Мендельсона віддзеркалює духовний зв'язок двох геніїв німецької куль-

тури. Музична форма, особливості фактури, поривистий образ зближують прелюдію e-moll з «Пісням без слів», проте органічно вплетена у мелодію алюзія на тему фуги «Kyrie eleison» з меси h-moll Й. С. Баха, наповнює п'єсу новими сенсами та доповнює драматичний образ молитовними пориваннями. У масштабній «бетховенській за звучанням» фузі теж виявлено інтонації з теми «Kyrie eleison», не типовий для традиційної фуги розділ «Choral» та лаконічну коду, в якій затверджується оптимістичне звучання тональності E-dur. Палалелі між опусом Ф. Мендельсона та п'єсами з «ДТК» Й. С. Баха на рівні фактури, гармонії, інтонацій, образності засвідчують про творчі орієнтири композитора-романтика у написанні циклу. Отже, прелюдія та фуга e-moll з op. 35 Ф. Мендельсона є яскравим прикладом оновлення старої поліфонічної форми, в якій благоговійно збережено химерну тінь музики великого митця епохи Бароко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Забара М. Фелікс Мендельсон та європейські фортепіанні школи першої половини XIX століття. Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти. Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського. 2013. Вип. 38. С. 30–46. <https://intermusic.kh.ua/vypusk38/vypusk38-30-46.pdf> (дата звернення 12.06. 2024)
2. Ільашенко Т. Традиції Ф. Мендельсона в становленні жанру мініатюри у сучасній українській музиці. Аспекти історичного музикознавства. Харків. 2017. Вип. 10. С. 135–151.
3. Кашкадамова Н. Історія фортепіанного мистецтва XIX сторіччя. Тернопіль : АСТОН, 2006. 416 с.
4. Кравченко М. Псалом у духовній творчості Ф. Мендельсона пізнього періоду (на прикладі псалмів № 114 ор. 51 «Da Israelaus agypten zog», 91 «Denn er hat seinen engelnbefohlen uber dir» : дипломна робота освітнього рівня «Бакалавр». Наук. керівник Вороніна М.О. Київська муніципальна академія музики ім. Р. Глієра. Київ, 2022. 65 с.
5. Харакоз Г. Хоральна fuga Ф. Мендельсона «AustieferNothschrei' ichzudir» скрізь призму бахівських традицій». Аспекти історичного музикознавства. Харків. 2017. Вип. 10. С. 51–62.
6. Шип С.В. Теорія художніх стилів. Монографія. Суми, 2023. 139 с.
7. Яворський Б. Курс лекцій на бахівському семінарі (1924–1925). URL: https://issuu.com/eileen_stellar/docs/ (дата звернення 15.11.2023).
8. Altes Bach-Denkmal in Leipzig. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Altes_Bach-Denkmal_in_Leipzig (дата звернення 20.06.2024).
9. Felix Mendelssohn: Reviving the Works of J.S. Bach. Library of Congress. URL: <https://www.loc.gov/collections/felix-mendelssohn/articles-and-essays/felix-mendelssohn-reviving-the-works-of-bach/> (дата звернення 3.06. 2024).
10. Larry Todd R. Mendelssohn. A life in music. New York: Oxford University Press Inc., 2003. 653 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=wCC2HkHpxg4C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення 6.06. 2024).
11. Mendelssohn-Bartholdy Felix. Letters of Felix Mendelssohn-Bartholdy from 1833 to 1847. Translated by lady Wallace. London, 1863. URL: <https://www.gutenberg.org/files/50473/50473-h/50473-h.htm> (дата звернення 8.06. 2024).
12. Peyser Herbert F. Mendelssohn and Certain Masterworks. Special booklets published for radio members of the philharmonic-symphony society of New York. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/50258/pg50258-images.html> (дата звернення 17.06. 2024).
13. Schumann Robert. Gesammelte Schriften über Musik und Musiker. Leipzig, 1854. URL: https://de.wikisource.org/wiki/Gesammelte_Schriften_%C3%BCber_Musik_und_Musiker (дата звернення 22.06. 2024).

REFERENCES

1. Zabara M. (2013) Feliks Mendelson ta yevropeiski fortepianni shkoly pershoi polovyny XIX stolittia. [Zabara M. Felix Mendelssohn and the European piano schools of the first half of the XIX-th century] Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity. Kharkivskiy derzhavnyi universytet mystetstv im. I. P. Kotliarevskoho. 2013. Vyp. 38. S. 30–46. [in Ukrainian].
2. Iliashenko T. (2017) Tradytzii F. Mendel'tsona v stanovlenni zhanru miniatiury u suchasniy ukrainiskii muzytsi. [Traditions of F. Mendelssohn in the development of the miniatures genre in contemporary Ukrainian music] Aspekty istorychnoho muzykoznavstva. Kharkiv. 2017. Vyp. 10. S. 135–151. [in Ukrainian].
3. Kashkadamova N. (2006) Istoriia fortepiannoho mystetstva XIX storichchia. [History of piano art of the XIX-th century] Ternopil : ASTON, 2006. 416 s. [in Ukrainian].
4. Kravchenko M. (2022) Psalom u dukhovnii tvorchosti F. Mendel'sona piznoho periodu (na prykladi psalmiv № 114 or. 51 «Da Israelaus agypten zog», 91 «Denn er hat seinen engelnbefohlen uber dir»). [Psalm in the Mendelssohn's sacred music in the late period (on the example of № 114 or. 51 «Da Israelaus agypten zog», 91 «Denn er hat seinen engelnbefohlen uber dir») : dyploмна робота osvithnoho rivnia «Bakalavr». Nauk. kerivnyk Voronina M.O. Kyivska munitsypalna akademiia muzyky im. R. Hliiera. Kyiv, 2022. 65 s. [in Ukrainian].
5. Kharakoz H. (2017) Khoralna fuha F. Mendel'sona «AustieferNothschrei' ichzudir» skriz pryзму bakhivskykh tradytzii». [The choral fugue of F. Mendelssohn “AustieferNothschrei' ichzudir” through the prism of Bach traditions»] Aspekty istorychnoho muzykoznavstva. Kharkiv. 2017. Vyp. 10. S. 51–62. [in Ukrainian].
6. Shyp S.V. (2023) Teoriia khudozhnikh styliv. [Theory of artistic styles] Monohrafiia. Sumy, 2023. 139 s. [in Ukrainian].
7. Yavorskyi B. Kurs lektsii na bakhivskomu seminarі (1924–1925). [A course of lectures at the Bach's seminar (1924–1925)] URL: https://issuu.com/eileen_stellar/docs/
8. Altes Bach-Denkmal in Leipzig. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Altes_Bach-Denkmal_in_Leipzig
9. Felix Mendelssohn: Reviving the Works of J.S. Bach. Library of Congress. URL: <https://www.loc.gov/collections/felix-mendelssohn/articles-and-essays/felix-mendelssohn-reviving-the-works-of-bach/>
10. Larry Todd R. Mendelssohn. A life in music. New York: Oxford University Press Inc., 2003.653 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=wCC2HkHpxg4C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
11. Mendelssohn-Bartholdy Felix. Letters of Felix Mendelssohn-Bartholdy from 1833 to 1847. Translated by lady Wallace. London, 1863. URL: <https://www.gutenberg.org/files/50473/50473-h/50473-h.htm>
12. Peyser Herbert F. Mendelssohn and Certain Masterworks. Special booklets published for radio members of the philharmonic-symphony society of New York. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/50258/pg50258-images.html>
13. Schumann Robert. Gesammelte Schriften über Musik und Musiker. Leipzig, 1854. URL: https://de.wikisource.org/wiki/Gesammelte_Schriften_%C3%BCber_Musik_und_Musiker